

PREGLED DELOVANJA DRUŽINSKIH CENTROV V IZBRANIH EVROPSKIH DRŽAVAH IN OKVIRI RAZVOJA DRUŽINSKIH CENTROV V SLOVENIJI**

Povzetek. Članek najprej predstavi koncept in značilnosti družinskih centrov kot javne dnevne sobe, utečene in zelo razvejane skupnostne prakse podpore družinam s predadolescentnimi otroki v številnih evropskih in neevropskih državah. Nato sta analizirana primera dobrih praks – nemški in švedski. Sledi prikaz izbranih slovenskih organizacij/programov s ponudbo za otroke in starše, za katere ugotavljamo, da se nobena ne približa ideji družinskega centra v smislu samoinicirane skupnostne podpore družinam. V zadnjem delu odpremo razmislek o ovirah za razvoj družinskih centrov v Sloveniji pa tudi o njihovem družbeno-socialnem potencialu.

Ključni pojmi: družina, otroci, starši, starševanje, družinski center, lokalna skupnost

Uvod

Naraščajoča individualizacija življenjskih in družinskih stilov, vse težje združevanje družinske in zaposlitvene vloge ob vse večjih zahtevah zaposlitvenega sektorja, vse večja negotovost glede vzgoje otrok oz. skrbi za otroke ob hkratni izraziti otrokocentričnosti in protektivnosti do otrok, oženje javnih prostorov druženja, ki bi bili dojeti kot varni (recimo ulično druženje otrok), so v sodobni pozno moderni družbi med najbolj pomembnimi dejavniki, ki pripomorejo k naraščanju potreb po različnih družinskih storitvah v pomoč družinam s predadolescentnimi otroki. V številnih evropskih državah je področje različnih vrst podpore že dlje prepoznano zasebni družinski sferi kot specifičen trg z veliko povpraševanja in ponudbe, prihaja pa tudi do skupnostnega povezovanja na pobudo staršev samih, torej »od spodaj navzgor«. Tudi v Sloveniji imamo, vsaj v večjih mestih, ob splošni široki mreži vrtcev z dobro vključenostjo otrok in ob šolah ponudbo različnih

* Dr. Metka Kuhar, docentka na Fakulteti za družbene vede, mag. Tjaša Žakelj, Fakulteta za družbene vede, dr. Špela Razpotnik, docentka na Pedagoški fakulteti, Univerza v Ljubljani.

** Izvirni znanstveni članek.

dejavnosti in prostorov za starše in otroke, recimo: javna igrišča, krajevne knjižnice z otroškimi (in mladinskimi) oddelki, servise za varstvo otrok na domu, organizacije z relativno pestro paleto »družinske« ponudbe, npr. ustvarjalne delavnice, predavanja, svetovanje ipd.

Še vedno pa v Sloveniji opravljajo velik delež družini podpornih funkcij predvsem neformalna družinska oz. sorodstvena omrežja, kar ima tako pozitivne kot negativne plati; posebej neugodno pa je za družine, ki jim primanjkuje tovrstnih opor (glej članek *Skrb za otroke: potrebe staršev predadolescentnih otrok v Sloveniji* v tem tematskem bloku). Kljub prevladujoči značilni težnji posameznikov po »zapiranju v zasebnost, v ozka zasebna omrežja, pa vsaj po podatkih sodeč (tudi v članku *Skrb za otroke*) obstaja tudi trend večje odprtosti do širšega povezovanja z drugimi družinami, s starši v podobnih življenjskih situacijah. Ta trend je sicer pogosteje prisoten med ljudmi, ki iz različnih razlogov (recimo oddaljenosti od starih staršev) nimajo na razpolago družinskih opor, vendar ni omejen nanje. Prej gre za del »postmoderne« interesnega povezovanja (nasproti bolj tradicionalističnemu zapiranju v ozka omrežja) v vse bolj individualiziranih in dinamičnih družbah. Tako povezovanje je pomembno kot podpora v določenem delu življenjskega cikla ali v posebnih situacijah in obenem zvišuje kakovost življenja. Nakazuje ga recimo »druženje staršev« na internetu (spletne skupnosti) (Cipot Mal, 2004).

Na potrebo po inštituciji, ki bi na skupnostni, lokalni ravni združevala starše, jim olajšala starševanje in izboljšala kakovost življenja posameznikov, družin in skupnosti, sta opozorili že Ule in Kuhar (2003) v študiji o dejavnih rodnostnega vedenja. Takšna institucija bi pomembno prispevala k družini prijaznemu okolju, saj se je izkazala za pomemben dejavnik odločanja za prvega otroka in tudi za naslednje otroke. V številnih evropskih državah in tudi v državah izven Evrope je uveljavljena institucija družinskega centra (ponekod poimenovana materinski center), ki odgovarja na raznolike potrebe, povezane s sodobnim starševanjem in družinskim življenjem.

Na splošno bi lahko družinske centre definirali kot javne prostore v soseskah, kjer se lahko starši in otroci dnevno srečujejo. Družinski centri načeloma delujejo kot javne dnevne sobe, kot prostori druženja in komunikacije, kot igralnice za starše in otroke, ki so odprte od jutranjih do večernih ur. V teh centrih se srečujejo starši na starševskem dopustu z otroki oz. nezaposleni starši z otroki pa tudi zaposleni starši s predšolskimi otroki v popoldanskih urah po vrtcu. Vzdušje je neformalno. Center pogosto vodijo in upravljajo matere prostovoljke iz dane soseske. Znotraj materinskih centrov je uveljavljena praksa, da so ženske za svoje udejstvovanje, varstvo otrok, dežuranje ali organizacijo različnih aktivnosti plačane, kar lahko pomaga presegati problematiko neplačanega skrbstvenega in domačega dela ter s tem dodatno krepiti moč vključenih žensk (MINE, splet). Družinski

centri opravljajo različne funkcije in na različne načine prispevajo k družini prijazni družbi; recimo priskrbijo omrežje staršem, ki nimajo sorodstvenih pomoči, prispevajo k premoščanju razlik med posameznimi skupinami (npr. med različnimi etničnimi skupinami) v družbi; omogočajo staršem, da lažje najdejo sebi primeren način starševanja in obliko družinskega življenja; pravzaprav lahko revitalizirajo skupnost, ki jo je razrahljala modernizacija in/ali totalitarni režim ali celo vojna. Otroci v družinskih centrih zgodaj spoznavajo različne življenjske stile in se učijo sobivanja raznolikosti.

Med funkcijami, ki jih tak center opravlja, sta tudi možnost ad-hoc svetovanja in informiranja. Centri po navadi predstavljajo tudi stičišče informacij – informacijsko točko o tematikah in ponudbi, zanimivi in relevantni so za starše z majhnimi otroki, prav tako pa v njih občasno gostujejo vabljeni predavatelji. Običajno je za prostovoljni oz. minimalni prispevek možno popiti kavo, sok in kaj prigrizniti, saj po navadi obsegajo tudi kuhinjo. Nekateri centri imajo tudi posredovalnico rabljenih otroških predmetov. Ponudba centrov je ponekod obogatena z različnimi programi; recimo z delavnicami in predstavami za otroke, tečaji, seminarji, rekreacijskimi aktivnostmi, medgeneracijskimi srečanji; s srečanji skupin zamejskih otrok in staršev; s srečanji priseljskih staršev in otrok itd. Posebna pozornost je ponekod namenjena enostarševskim družinam.

Tudi družinska politika v Sloveniji predvideva razvoj družinskih centrov, kar je zapisano v Resoluciji o temeljih oblikovanja družinske politike v RS (1993), in sicer v okviru posebnih služb na področju družbenih služb, ki jih v največji meri izvajajo nevladne organizacije. Tudi v Programu za otroke in mladino 2006–2016 je v poglavju Družinska politika v cilju 3 (Izvajanje programov v podporo družini) opredeljena strategija za uresničevanje tega cilja: »Zagotoviti večjo in lažjo dostopnost do različnih storitev vsem članom družine in omogočiti večjo pluralizacijo storitev z zasebnimi ponudbami«. Družinski centri očitno sodijo med pomembne potencialne ukrepe pri spodbujanju družini prijaznega okolja za usklajevanje delovnega in družinskega življenja ter uresničevanju politike enakih možnosti. Kljub temu da so programi družinskih centrov že nekaj let predmet javnih razpisov MDDSZ za sofinanciranje programov v podporo družini, pa v Sloveniji še niso zaživi v zgoraj predstavljeni obliki – torej kot javni skupnostni prostori družinskega povezovanja. Izpostaviti velja še, da Diller, Heitkötter in Rauschenbach (2008) izpostavljajo Slovenijo kot eno od evropskih držav z največjim potencialom za integracijo Rominj v okviru družinskih centrov.

Zato v tem tekstu poleg splošnega pregleda koncepta družinskih centrov predstavljamo tudi dva primera dobrih praks iz tujine ter zaključujemo s pregledom slovenskih institucij, ki se s tovrstno dejavnostjo (podpora staršem in družinam) spogledujejo. To so predvsem institucije Naravni začetki, Družinska centra Mir in Kairos, Sezam, Tamala, Taka tuka in Familylab.

Družinski centri – splošna predstavitev

Družinski centri¹ so se najprej pojavili v Nemčiji leta 1980 – na podlagi raziskovalnega projekta Nemškega inštituta za študije mladine (nem. Das Deutsche Jugendinstitut), izvedenega leta 1976. Raziskovalci so ugotovili, da je ceneje in učinkoviteje investirati v preventivne ukrepe, kot plačevati visoke stroške, ko se družinska socializacija že izkaže za disfunkcionalno. Pokazali so, da je bolj učinkovita taka vrsta podpore družinam, ki temelji na tem, da same dostopajo do virov, in da si pomagajo tudi medsebojno. Tako je Oddelek za družino pri nemški vladi financiral prve tri modele družinskih centrov v obliki triletnega pilotnega projekta, ki se je izkazal za izjemno uspešnega.

Sredi osemdesetih se je model družinskega centra iz Nemčije hitro širil v številne druge države: Gruzijo, Rusijo, Kenijo, Ruando, Filipine, Kanado, ZDA, Avstralijo itd. Po ocenah ZN je leta 2001 delovalo 750 družinskih centrov, od tega približno 400 v Nemčiji (UN-HABITAT, 2002). Leta 2000 je bila ustanovljena MINE – mednarodna mreža materinskih centrov² za opolnomočenje oz. krepitev moči (angl. mother center international network for empowerment) s sedežem v Nemčiji. Vanjo je bilo leta 2002 vključenih že 15 držav (Jaeckel idr., 2002). Kot poslanstvo v tej organizaciji med drugim navajajo naslednje: podpiranje materinskih centrov po vsem svetu; izmenjava informacij, izkušenj, znanja; podpora ženskam prek skupinske analize problemskih področij družinskega delovanja; povezovanje gibanja materinskih centrov z ostalimi gibanji in skupinami, katerih cilj je okrepitev družbenega položaja žensk ter izboljšanje razmer ljudi v njihovih življenjskih okoljih.

¹ V Nemčiji in tudi v drugih državah, v katerih so se po nemškem zgledu ustanavljali ti centri, so izvorno uporabljali izraz »materinski centri«, saj imajo temelje v feminističnih emancipacijskih praksah in poudarjajo predvsem krepitev moči ter priložnost za aktivacijo žensk. V zadnjih letih pa se je tako v Nemčiji kot tudi v drugih državah bolj uveljavilo poimenovanje »družinski center«. V članku pretežno uporabljamo termin družinski centri (razen, ko citiramo dela, kjer je poudarek na ženski vlogi v javnosti), saj članek posvečamo pojasnjevanju vloge družinskih centrov na sploh, predstavitvi različnih konceptov tovrstnih centrov in evalvaciji programov, ki se v Sloveniji najbolj približajo idejam družinskih centrov.

² Naj na tem mestu izpostavimo še konceptualno razliko med materinskimi centri in širše družinskimi centri, ki jih opisujemo v članku, in materinskimi domovi, ki so v Sloveniji organizirani kot mreža neprofitnih organizacij, ki izvajajo programe s področja socialnega varstva. Materinske domove v Sloveniji običajno upravljajo javni zavodi, kot so npr. centri za socialno delo, medtem ko med zasebnimi ustanovitelji prevladujejo cerkvene organizacije (Marič, 2004). Mreža materinskih domov v Sloveniji je večinoma namenjena materam z mladoletnimi otroki in nosečnicam, ki so se znašle v trenutni ali dalj časa trajajoči socialni stiski in nimajo drugih možnosti bivanja skupaj z otrokom ter so pripravljene aktivno reševati svojo stisko (Center za socialno delo Ljubljana - Šiška, 2011). Gre torej za program začasnega bivanja mater (z otroki ali nosečnic) v stiski v materinskih domovih, s ključnim ciljem priprave na samostojno življenje. Materinski domovi v Sloveniji so tako konceptualno v povsem drugačni vlogi od družinskih ali materinskih centrov po svetu.

Te cilje poskušajo doseči z aktivnostmi, kot so: vrstniško učenje; treningi za udeležence; redno izhajajoče glasilo; spodbujanje iniciativnosti posameznih materinskih centrov; konzultacije za individualne centre in mreže centrov; pilotske študije; predstavitve koncepta centrov na mednarodnih dogodkih in v okviru mednarodnih mrež; analize družinske situacije v skupnosti; lobiranje; vpliv na medije in novinarsko delo z namenom, da gibanje materinskih centrov naredijo vidno in prepoznavno itd. (MINE, splet). Poleg tega mednarodna mreža materinskih centrov za krepitev moči povezuje materinske centre na regionalni in državni ravni, nudi informacije in tehnično podporo, organizira debate o temah, ki se odpirajo pri delovanju lokalnih materinskih centrov, organizira izobraževanja za materinske centre (npr. Grassroots Women's International Academies – GWIA, ki se ukvarja z analizami dobrih praks skupnostnega povezovanja žensk in prireja delavnice o možnostih prenosa teh praks v druga okolja³), podpira razvoj in prenos projektov, strategij in praks materinskih centrov, materinske centre povezuje z donatorji in fundacijami ter na ta način ustvarja možnosti za širjenje materinskih centrov in njihovega glasu po svetu.

Koncept materinskih centrov je bil predstavljen in dobro sprejet tudi na nekaterih mednarodnih konferencah na temo položaja žensk (npr. na konferenci ZN o ženskah v Pekingu leta 1995, leta 1996 v Istanbulu); leta 2002 je projekt prejel dubajsko mednarodno nagrado za najboljšo prakso izboljševanja življenjskih pogojev za krepitev moči civilne družbe in revitalizacijo sosesk ter oživitve skupnostnega življenja (Jaekel idr., 2002). Zveza materinskih centrov od leta 2000 vsako leto podeljuje nagrado, imenovano Pratisima, izjemnim materinskim centrom. Nagrado se podeljuje na podlagi kreativnosti, inovativnosti ter praktičnega delovanja centra.

Prvotni nemški model materinskih centrov je v vsakem nacionalnem kontekstu, pa tudi v vsaki soseski prilagojen skladno z lokalnimi značilnostmi. Na primer, v zahodnoevropskih državah je poudarek na demarginalizaciji materinstva in zmanjševanju izoliranosti mater in družin; v postsocialističnih državah na izgrajevanju civilne družbe; na povojnih območjih na ponovnem skupnostnem povezovanju, krepitvi zaupanja in demokracije⁴.

³ Več o tej obliki izobraževanja, ki se financira s pomočjo evropskih programov, na spletni strani <http://www.gwia.net/>.

⁴ Ideja materinskih centrov se je iz Nemčije med drugim prenesla tudi na območje Bosne in Hercegovine kot primer krepitve moči žensk na povojnem območju. Materinski centri delujejo v Sarajevu, Zavidovičih in v Sanskem mostu (UN-HABITAT, 2002).

Primeri dobrih praks: nemški in švedski koncept družinskih centrov

Nemški model materinskih/družinskih centrov je najbolj razširjen model na območju Evrope. Kot rečeno, začetek razvoja teh centrov v Nemčiji so v sredini osemdesetih let spodbudili rezultati raziskave Nemškega inštituta za študije mladine. Po publiciranju knjige »Matere v centru – materinski centri« leta 1985, ki je vključila zgodbe ustanoviteljic prvih treh centrov, so se kot »gobe po dežju« razširili po Nemčiji in tudi po drugih državah. Primarni namen materinskih centrov v Nemčiji je bil odzvati se na izključenost žensk z majhnimi otroki iz javne sfere. Družinski centri v Nemčiji se na regionalni ravni združujejo v mrežne centre. Več kot 400 trenutno obstoječih družinskih centrov v Nemčiji tvori Zvezo nemških družinskih centrov. To mrežo podpirajo različni akterji, med drugimi Ministrstvo za družinske zadeve, starejše občane, ženske in mladino ter Fundacija Apple Tree (<http://www.muetterzentren-bv.de/>).

Poleg nemškega modela družinskih centrov je v Evropi med vidnejšimi švedski model, ki je osnovan in organiziran na drugačnih družbeno-kulturnih izhodiščih. Švedski okvir koncepta družinskih centrov temelji na nacionalnem Akcijskem programu za javno zdravstveno delo 2002–2006, v katerem se je eden od ciljev nanašal na vzpostavitev družinskih centrov. Glavni cilj ustanavljanja družinskih centrov je bil zagotoviti mrežo pomoči družinam, ki bi s svojimi storitvami izboljševala pogoje za zdravje in dobrobit družin. Švedski model družinskih centrov izhaja iz koncepta širitve dostopnega (javnega) zdravstva ter dvigovanja dobrobiti in je namenjen predvsem družinam s predšolskimi otroki (Abrahamsson idr., 2009).

Vpliv nacionalnega konteksta na idejno zasnovano koncepta družinskih centrov

Nemški in švedski koncept družinskih centrov se razlikujeta že v izhodiščnih točkah. V skladu z različnimi družbenimi razmerami so različni tudi zastavljeni primarni cilji strategije oblikovanja družinskih centrov. Razlogi za različne primarne cilje delovanja so tudi v raznolikosti družbeno-kulturnih značilnosti, ki se nanašajo na dnevno varstvo otrok, politiko starševskih dopustov in zaposlenost žensk. Zato v nadaljevanju za boljše razumevanje obeh konceptov izpostavljam nekatere razlike med državama, ki se nanašajo na dnevno varstvo otrok, stopnjo zaposlenosti žensk in ureditev starševskih dopustov.

Švedska običajno velja za zgledno državo glede ureditev področja sistema socialnega varstva in zagotavljanja enakopravnosti žensk in moških. Švedski sistem starševskih dopustov temelji na spodbudi za odločitev obeh

staršev za nego in varstvo otrok. Celoten starševski dopust znaša 480 dni, od tega je 60 dni neprenosljivih na drugega starša. Poleg tega pripada očetom ob rojstvu otroka še 10 dni očetovskega dopusta, za katerega tako kot za starševski dopust velja 80 % nadomestilo plače. Za Nemčijo velja, da imajo matere ob rojstvu otroka pravico do 14 tednov materinskega dopusta s polnim nadomestilom, ki mu sledi 12 mesecev dolg starševski dopust (s 67 % nadomestilom plače). Starševski dopust se lahko podaljša za 2 meseca, če si starševski dopust starša delita (ga ne koristi npr. izključno mati ali izključno oče). Nemčija še nima splošne zakonske pravice do očetovskega dopusta (Anxo idr., 2007).

Razlike med državama obstajajo tudi na področju ureditve pravic iz javnega otroškega varstva in vključenosti otrok v javno varstvo. Švedska ima dobro organiziran sistem javnega otroškega varstva – ta je celo obravnavan kot socialna pravica vseh otrok. Otroško varstvo na Švedskem vključuje tako varstvo predšolskih otrok kakor tudi varstvo šolskih otrok po koncu pouka (npr. v obliki prostočasnih aktivnosti) (Plantenga in Remery, 2005: 6). Na Švedskem je v vrtce je vključenih 45,3 % otrok, mlajših od treh let, in 88,3 % otrok, starih od tri do pet let (OECD Family Database, 2010). Za Nemčijo velja, da glede vključenosti predšolskih otrok v vrtce še vedno obstajajo precejšnje razlike med Vzhodno in Zahodno Nemčijo, pri čemer je varstvo otrok bolj urejeno v postsocialistični Vzhodni Nemčiji. Od leta 1996 dalje ima vsak otrok, starejši od treh let, pravico do vključenosti v vrtec (Plantenga in Remery, 2005: 36). Povprečno tedensko število ur obiskovanja vrtca znaša za otroke, stare do treh let, približno 22 ur v Nemčiji in 29 ur na Švedskem. (OECD Family Database, 2010).

Švedska v primerjavi z Nemčijo beleži tudi višji odstotek vključenosti žensk na trg dela. Delež zaposlenosti žensk, starih od 15 do 64 let, je v letu 2006 v Nemčiji znašal le dobrih 60 %, medtem ko so ženske na Švedskem dosegale 80 % zaposlenost. Približno 65 % zaposlenih žensk na Švedskem in le slaba polovica zaposlenih žensk v Nemčiji je zaposlenih za polni delovni čas (OECD Family Database, 2010).

Vse naštetu, skupaj z družbenim položajem žensk in družin na splošno predstavlja okvir oblikovanja koncepta družinskih centrov. Poglejmo si nekoliko natančneje orise značilnosti obeh konceptov.

Nemški koncept družinskih centrov

Koncept družinskih centrov, ki so jih v Nemčiji izvorno imenovali »materinski centri«, v zadnjih letih pa pretežno družinski centri, izvira iz ideje krepitve moči žensk, ki se znajdejo v materinski vlogi. V obdobju vzpostavitve koncepta družinskih centrov v Nemčiji je starševski dopust trajal 3 leta, kar je poleg splošne nizke vključenosti žensk z majhnimi otroki na trg dela

vplivalo na izključenost žensk iz javne sfere. Nemški koncept materinskih/družinskih centrov zato poleg medsebojnega povezovanja in podpore zelo izpostavlja prispevek k javnemu udejstvovanju žensk. Participacija v družinskih centrih tako lahko predstavlja prehod med delovanjem žensk, ki je usmerjeno pretežno na zasebno sfero, dom in družino, in delovanjem žensk v javni sferi plačanega dela (Jaeckel idr., 2002).

Jaeckel idr. (2002) poudarja še dva pomembna vidika teh centrov kot oblik skupnostne revitalizacije. Prvi je ta, da so v centru strokovnjakinje »običajne« ženske. Strokovni sodelavec ali sodelavka je vključena v primeru predavanj, izobraževanj ipd. Običajno so starševske pomoči v obliki starševskih svetovanj ali izobraževanj hierarhično strukturirane, ideja družinskih centrov pa temelji na nasprotnem – na izogibanju akademskim oblikam učenja in hierarhiji, ki je prisotna v razmerju učitelj/ica, slušatelj/ica. Na podlagi odsotnosti hierarhične strukture imajo matere možnost, da same sebe in svoje otroke izkusijo pozitivno in samozavestno, kar vpliva na njihovo samopodobo in posledično tudi na njihove otroke, družine in sosesko. Vse delo organizirajo in opravijo sodelujoče matere, ki same usmerjajo in vodijo delovanje družinskega centra. Matere same po lastnih zmožnostih delujejo v centru kot strokovnjakinje – če to želijo, zmorejo, in če jim to dopušča čas. Načelo mater kot strokovnjakinj družinskih centrov promovira stališče, da vsaka ženska obvlada in dobro počne različne stvari. Zato je ena od nalog materinskega centra tudi, da pomaga materam odkrivati, kje so njihove točke moči, znanja, v čem so dobre in posebne, kaj lahko ponudijo drugim.

Drugo pomembno izhodišče omenjenih centrov je, da je delo žensk v centru plačano. V družbah, kjer je priznanje in sprejetost posameznika odvisna od plačila, ki ga nekdo prejme za lastno delo, je za matere in njihovo samozavest izjemnega pomena, da niso izključene iz omenjenih oblik priznanj in pridobivanja družbenega statusa. Denar kot povračilo odraža priznanje materam in gospodinjam za njihovo opravljeno delo, ne glede na vrsto opravljenega dela.

Za organizacijo materinskega/družinskega centra z inovativnim, prostovoljnim skupnostnim pristopom, ki je v popolnem nasprotju s profesionalnim pristopom, je v Nemčiji načeloma potrebna oz. dovolj skupina začetnih entuziastk/-ov z izkušnjo dela v skupini (npr. v skupinah za samopomoč), ki ima dovolj samozavesti in zmore delovati od »spodaj navzgor« (angl. *grass-roots*), in ki svoja stališča deli z drugimi.

Družinski centri v Nemčiji največkrat delujejo kot zbirališče, kot kavarnica, ki je odprta tako med delavniki kot med vikendom. Poleg druženja se običajno v družinskem centru spontano razvije ponudba številnih aktivnosti in storitev, ki jo nudijo matere, ki obiskujejo družinski center: varstvo otrok, nudenje toplih obrokov, tržnica, likanje, razne delavnice in seminarji, športne aktivnosti, masaže ipd. Delo v kavarnici in dnevnem varstvu otrok

je plačano na podlagi urne postavke – matere so plačane za likanje, učenje igranja glasbil, kuhanje dnevnih toplih obrokov, vodenje rekreacijskih dejavnosti, pravno svetovanje ipd. Delovanje družinskih centrov lahko vključuje tudi projekte in programe samopomoči, ki jih prav tako vodijo sodelujoče matere. Nekatere matere so v družinskem centru celo zaposlene za polovični delovni čas. Skupaj sooblikujejo tim, ki skrbi za organizacijo, koordinacijo in izvedbo aktivnosti ali storitev, ki jih center ponuja. Tim se po navadi sestaja tedensko in reflektira delovanje in dinamiko centra pa tudi ravnanje sodelujočih. Sodelujoče matere se timsko učijo ustreznega obnašanja, reševanja konfliktov, sprejemanja drugačnosti ipd. (Jaeckel idr., 2002). Poleg reflektiranja dnevnih izkušenj predstavlja nujno potrebno podporno strukturo za delo v družinskih centrih reflektivni prostor v obliki usposabljanj in seminarjev za spremljanje praktičnega dela in za usmerjanje. Za izjemno produktivne in spodbudne veljajo tudi izmenjave med materami, vključenimi v različne centre znotraj države.

Sestava skupine mater, ki obiskujejo center in v njem aktivno sodelujejo, se tekom leta spreminja, saj vsaka ženska skrbi za določeno aktivnost le toliko časa, dokler si to želi in dokler jo lahko usklajuje z obveznostmi svoje družine in/ali druge zaposlitve. Tovrstna organizacija materam z majhnimi otroki omogoča, da so v družinski center aktivno vključene, kolikor želijo, ali pa da so zgolj obiskovalke družinskega centra. Zaradi navedenega je ena temeljnih značilnosti družinskega centra fluktuacija (Jaeckel idr., 2002). Matere so vsaj izvorno središčna točka družinskih centrov, otroci pa so integralni člen omenjene strukture (Jaeckel idr., 2002: 13). Pozitivni učinki za otroke, ki z materami prihajajo v center, so vendarle številni: druženje s sovrstniki, učenje ravnanja s sovrstniki ter ravnanja z ostalimi odraslimi na javnih krajih, izpostavljenost raznolikim vplivom in učenje prilagajanja ipd.

Odvisno od velikosti in let obstoja zaobjamejo družinski centri med 50 in 500 družin iz soseske (UN-Habitat, 2002). Izkušnje nemških družinskih centrov kažejo, da so običajne obiskovalke matere z otroki (predvsem tiste, ki niso zaposlene) in tudi starejše nezaposlene ženske, ki so že vzgojile svoje otroke in center obiščejo brez otrok – obe skupini žensk iz populacije, ki živi v okolici centra. Center redno obiskujejo tudi matere iz enostarševskih družin in matere imigrantke. Družinski centri pa niso namenjeni zgolj materam in njihovim otrokom, temveč že v izhodišču tudi očetom. V zadnjih nekaj letih je v velikem številu centrov poseben poudarek na vključitvi očetov oziroma celih družin (Diller, Heitkötter in Rauschenbach, 2008). Izkušnje delujočih družinskih centrov kažejo, da so moški zaradi zaposlenosti v centrih redkeje prisotni ob običajnih delovnikih, pogosteje pa zahajajo v center ob vikendih in se udeležujejo skupnih družinskih aktivnosti centra, ki obsegajo različne družabne dogodke (npr. piknike, tržnice, športne aktivnosti ipd.).

Raziskava Nemškega inštituta za študije mladine (Belenky idr., 1997) je

na vzorcu uporabnic družinskih centrov v Nemčiji pokazala, da izkušnja sodelovanja v njem pogosto korenito spremeni življenja vključenih žensk. Poglavitne dobrobiti, ki so jih povezovale s sodelovanjem v družinskih centrih so: učenje strpnosti in veččin udejstvovanja – postaviti se zase in povedati svoje mnenje, mirnejše in samozavestnejše soočanje z vsakodnevnim življenjem, za otroke družinski center predstavlja možnost širitve tako fizičnega kot tudi simbolnega prostora. Za očete so se družinski centri pogosto izkazali kot vir preizpraševanja tradicionalnih družinskih vlog in njihove delitve, kar je več kot polovica (67%) očetov, vključenih v študijo, označilo kot pozitivno. 80% vprašanih je označilo družinski center kot obogatitev skupnosti, 47% je zaznalo njegov vpliv na infrastrukturo za družine, 41% jih je bilo mnenja, da je družinski center sosesko bolj povezal, vključno z večjim sprejemanjem manjšinskih skupin.

Skratka, družinski centri v Nemčiji so prispevali k razvoju cele vrste novih skupnostnih servisov in spodbudili novo kulturo skrbi za otroke. Ti centri povezujejo doslej ločene ponudbe za starše in otroke, pri čemer se ustvarjajo sinergični učinki. Pravzaprav se vzpostavljajo prava kooperativna omrežja, ki so pričela z izmenjavo izkušenj in aktivnosti, njihov cilj pa je sistematično skupno delo. Kot uspešne so se izkazali tudi z vidika vstopanja na trg dela (nudijo oblike usposabljanj, zaposlitvenih treningov ...) pa tudi kot priložnost za ustvarjanje novih delovnih mest in področij zaslužka. Pomembno in pomenljivo je tudi, da se diskurz o družinskih centrih v Nemčiji v zadnjih par letih intenzivno spreminja; poudarek ni več na materah, ampak se centri promovirajo kot prostori za celo družino, poudarja se krepitev starševskih kompetenc in izboljševanje združevanja zaposlitvene in družinske sfere.

Švedski koncept družinskih centrov

Na splošno velja za Švedsko, da njen socialni sistem zagotavljanja dobrobiti otrok temelji na ustvarjanju podpornega okolja za družine, kar spodbuja pozitiven razvoj otrok. Ustvarjanje ustreznih okoliščin za razvoj otrok je zato postavljeno v kontekst zagotavljanja enakih možnosti za vse (Lindskov, 2010). Švedski družinski center je integrirane oblike. Nemškemu modelu je podoben t.i. center za predšolske aktivnosti, ki je del širšega kompleksa ponudbe za starše, in otroke, kateri obsega še materinski zdravstveni center (ki zaobjema storitve, ki se nanašajo na reproduktivno zdravje žensk, in starševske tečaje), otroški zdravstveni center ter socialne storitve, kot so finančna izplačila za porodniški in starševski dopust itd. Družinske centre na Švedskem skupaj upravljajo občine in regionalni zavodi za varstvo zdravja ter so kot taki javno financirani (Abrahamsson idr., 2009) in zato tudi pogosto locirani v prostorih občin. Ustanavljanje družinskih centrov se je

na Švedskem pričelo v 90-ih letih prejšnjega stoletja. V letu 2007 je tako na Švedskem delovalo približno 131 družinskih centrov, ki so bili razpršeni po vsej državi (Lindskov, 2010).

Center za predšolske aktivnosti, ki je po svoji organiziranosti podoben nemškemu modelu družinskega centra, je namenjen staršem in njihovim predšolskim otrokom za igro, pedagoške aktivnosti in socialne izmenjave. Gre tudi za neformalni prostor srečevanja otrok in njihovih staršev. Obiskovanje centra za predšolske aktivnosti je brezplačno. Struktura obiskovalcev predšolskih centrov običajno odraža strukturo prebivalstva v okolici, v večji meri pa se ga poslužujejo matere na dopustu za nego in varstvo otroka s svojimi otroki. Delež očetov, ki prihajajo v center, je namreč manjši od deleža očetov, ki na območju centra koristijo dopust za nego in varstvo otroka.

Primaren namen vključevanja v center za predšolske aktivnosti je dobrobit otrok pa tudi srečevanje drugih staršev, izmenjava izkušenj in pridobivanje strokovne pomoči. Program teh centrov je oblikovan v skladu z ugotovljenimi socialnimi dejavniki, ki vplivajo na zdravje in dobrobit družin oz. njihovih članov. Poudarek je na izgradnji socialnih mrež, na interakcijah, samozavesti, druženju, vzpostavljanju prijateljstev, graditvi zaupanja ipd. (Abrahamsson idr., 2009). Osnovni cilji centrov za predšolske aktivnosti so definirani kot (prav tam):

- zagotavljanje prostora in prijetne atmosfere za druženje in srečevanje družin;
- krepitev medsebojnega povezovanja, mreženja staršev in otrok;
- zagotavljanje možnosti za učenje in razvoj spretnosti;
- nudenje socialne pomoči;
- služiti kot center znanja in informacij
- skrb za dobro počutje in uživanje ob preživljanju časa z otroki
- podpiranje vzpostavljanja starševsko - otroške vezi.

Švedski koncept centra za predšolske aktivnosti načeloma temelji na delu v centru zaposlenih strokovnjakinj in strokovnjakov. Njihovo delo pa dopolnjuje tudi vloga družinskih članov, saj se programi po načelu integrativnega vključevanja družin oblikujejo za družine in skupaj z družinami. Švedski model predpostavlja enakost spolov in centrov za predšolske aktivnosti, se ne omejuje na ženske, temveč si ravno obratno kot nemški model prizadeva povečati obiskovanje centrov s strani očetov z majhnimi otroki in informirati očete o možnostih, ki jim jih centri ponujajo (Abrahamsson idr., 2009: 7).

Evalvacija 16 družinskih centrov v švedski regiji Vstra Gotland je pokazala, da starši, ki s svojimi otroki obiskujejo centre za predšolske aktivnosti, prepoznajo naslednje prednosti vključevanja v te centre:

- razvoj starševske identitete;
- razvoj socialne mreže in prijateljstev tako za otroke kot za starše;

- večjo varnost, do katere privedejo različne oblike pomoči in podpore;
- pridobivanje znanja, potrebnega za kakovostno starševanje (Abrahams-son idr., 2009).

Vmesna diskusija o obeh predstavljenih modelih družinskih centrov

Predstavljena koncepta kažeta na dve različni družbeno-kulturni izhodišči oblikovanja družinskih centrov. Razlogi so v različnih oblikah dostopnih starševskih dopustov, v kulturnih specifikah glede vrnitve žensk na trg plačanega dela po izteku starševskih dopustov, v spodbujanju enakosti spolov ali nasprotno - v sprejemanju patriarhalnega modela skrbi za družino itd. Medtem ko je Švedska družinske centre oblikovala v kontekstu vsem dostopnega javnega zdravstva in v sklopu tega prepoznala centre za predšolske aktivnosti kot možnost za vključevanje družin z majhnimi otroki, za izobraževanje staršev, graditev socialnih mrež staršev in otrok ter nudenje različnih oblik pomoči, nemško izhodišče predstavlja nezavidljiv položaj žensk, ki imajo majhne otroke, v javni sferi. Družinski centri tako v Nemčiji pomenijo neformalen prostor, ki ženskam na osnovi ideje samopomoči lajša vrnitev na trg dela, medtem ko je fokus v švedskem modelu dobrobit posameznih družinskih članov in družine kot celote. Ključna razlika med obema modeloma je tudi v tem, da so družinski centri v nemškem modelu v veliki meri iniciirani in vodeni od »spodaj navzgor«, na Švedskem pa prihajata pobuda in tudi zastavitev z državne ravni, starši kvečjemu skupaj s strokovnjaki sooblikujejo sprotne aktivnosti, ko center že deluje.

Kljub temu lahko identificiramo tudi nekatere skupne točke obeh konceptov - te so predvsem fleksibilnost družinskih centrov, spodbujanje druženja in oblikovanja socialnih mrež družin z majhnimi otroki ter vključevanje in integracija družin različnih socialnih in kulturnih ozadij. Oba predstavljena koncepta ponujata zelo podobno psihosocialno pomoč in podporo družinam z majhnimi otroki.

Ne glede na različna izhodišča konceptov družinskih centrov slednji bodisi z uresničevanjem možnosti za opolnomočenje žensk ali z uresničevanjem strategije javno dostopnega zdravja in dobrobiti celotni družbi v določenem okolju prinesejo veliko več od načrtovanega. Gre za neformalne in formalne možnosti članov družin z otroki po druženju, za možnosti vključevanja družin, ki čutijo potrebo po integraciji, za vlogo informiranja in izobraževanja ter ne nazadnje za možnost lastne vpetosti v skupnostno življenje in krepitev skupnosti. Oba predstavljena primera pokažeta, da mora nacionalna ideja družinskih centrov vključevati številne družbeno-socialne značilnosti prostora in hkrati upoštevati značilnosti družinske politike in politike usklajevanja dela in družine ter odgovoriti na nezadovoljene potrebe družin z majhnimi otroki.

Prikaz izbranih slovenskih programov za podporo staršem

V okviru izbirnega predmeta z naslovom Starševstvo in nove oblike skupnostnega delovanja, ki je potekal v šolskem letu 2009/2010 na Pedagoški fakulteti pod mentorstvom Metke Kuhar in Špele Razpotnik, smo s študentkami in študenti 3. letnika socialne pedagogike med drugim izvedli raziskavo obstoječih ponudb za starše in družine v Sloveniji. Med drugim smo evalvirali osem organizacij, katerih delovanje v nadaljevanju na kratko povzemamo in strnemo v širšo sliko. Ta nam služi kot okvir za razmislek o družbenem kontekstu, v katerega se umeščajo oz. se bodo umeščale tovrstne organizacije, ki se bodo še razvijale v prihodnje.

V raziskavo sicer nismo zajeli čisto vseh organizacij, ki delujejo na področju nudenja podpore staršem v skupnosti, gotovo pa smo zajeli najvidnejše. Poleg organizacij smo v okviru predmeta pregledali in evalvirali tudi spletne portale, izsledke česar pa v pričujoči članek ne vključujemo, saj je naša glavna tema možnost za razvoj skupnostnih družinskih centrov. V nadaljevanju predstavljamo organizacije: Združenje Naravni Začetki, Družinski center Mir, Družinski center Kairos, Sezam, Tamala, Taka tuka in Familylab Slovenija; pri čemer navajamo za vsako posamezno organizacijo osnovne informacije, ki so jih med obiski pridobili študentke in študenti v okviru raziskovalne naloge oz. so dostopne na spletu: od okoliščin ustanovitve, osnovnih dejavnosti, ciljev, programov, ki jih izvajajo, do plačljivosti teh programov in morebitnih posebnosti.

Združenje Naravni Začetki je nevladna, neprofitna organizacija, ki pokriva področja načrtovanja nosečnosti, nosečnosti, poroda in poporodnega obdobja. Specializirana je za podporo porodnicam ob obporodnih stiskah ter podporo družinskim odnosom in družinskemu življenju v predporodnem, obporodnem in poporodnem obdobju; ukvarjajo se tudi z duševnim zdravjem žensk, vprašanji vzgoje otrok in partnerskimi odnosi ob širitvi družine. Osnovni namen organizacije je informiranje, izobraževanje, vzpostavljanje izbir, svetovanje ter podpora in pomoč v obporodnem obdobju. Te dejavnosti izvajajo prek spletne strani, z organiziranjem predavanj, delavnic in seminarjev, prav tako pa ponujajo tudi osebno svetovanje za tiste, ki si tega želijo.

Omenjeno Združenje je nastalo junija 1996 iz neformalnega gibanja za svobodno izbiro in informiranost pred, med in po porodu. Ustanovile so ga matere, ki so želele svoje izkušnje deliti z drugimi ter same izvedeti še več in s tem prispevati k spremembam na tem področju. Najprej so v večjih mestih po Sloveniji organizirale srečanja staršev, predavanja ter pogovore z gosti. Aktivne začetnice so nato organizirale akcijo Porodnicam in dojenčkom prijaznejša porodna soba v ljubljanski porodnišnici ter septembra 2000 uradno registrirale Združenje Naravni začetki.

Uporabnicam in uporabnikom je na voljo še izposoja knjig, delavnice Pričakujem otroka (priprave na porod in življenje z otrokom ter individualna svetovanja) in Mala šola za starše, telefonsko svetovanje – podpora in pomoč pri obporodnih stiskah na telefonu mamaZofa, individualno svetovanje (po elektronski pošti in osebno v prostorih njihovih poslovalnic), svetovanje prek spleta, podporno skupino za mamice z dojenčki Začetnica in podporno skupino PROMama; delavnice »Mamam« v podporo materinstvu, predavanja, okrogle mize, srečanja, dodatna izobraževanja in usposabljanja za prostovoljce, podporni tim za pomoč na domu pri resnejših stiskah. Eden od zanimivih programov je imenovan »Še vsaka je rodila!«, kjer gre za organizirano zbiranje obporodnih in poporodnih izkušenj, saj želijo skupaj z uporabnicami ustvariti zbirko pričevanj o sodobnih izkušnjah v zdravstvenem sistemu. Rdeča nit njihovega prizadevanja je demokratizacija vsakdanjega življenja žensk in prizadevanje za to, da se ženski povrne samostojnost in moč ter pravica izbire v zvezi s porodom, kar je v nasprotju z njegovo popolno medikalizacijo.

Družinski center Mir je leta 1996 v Ljubljani zasnoval Frančiškanski družinski inštitut (FDI), po njihovem videnju so bile povod za ustanovitev naraščajoče potrebe po poglobljenem in celostnem reševanju osebnih in medosebnih stisk. Ker so zaznavali vedno večje potrebe po dejavnostih, ki so jih razvijali, se je Kongregacija šolskih sester sv. Frančiška Kristusa Kralja v sodelovanju s FDI leta 2005 odločila razširiti tovrstno dejavnost in v ta namen je v Mariboru ustanovila Družinski center Mir. Delujejo po zgledu podobnih programov v ZDA, ki jih podpira *Ameriško združenje za zakonsko in družinsko terapijo* AAMFT (angl. American Association for Marital and Family Therapy). Program Družinskega centra Mir temelji na programu Frančiškanskega družinskega inštituta. Njihova ponudba obsega svetovanje in terapijo, skupino za samopomoč osebam s tesnobnimi motnjami, zakonsko skupino, šolo za starše, predavanja in delavnice o medsebojnih odnosih, supervizije za delavce s področja socialnega varstva, ki se srečujejo z družinami, pomoč staršem otrok s posebnimi potrebami in delavnice za mlade. Njihova ciljna skupina so posamezniki, zakonski pari in družine v stiski, z različnimi zapleti v osebnostnem razvoju ali v medosebnih odnosih. Nekateri dejavnosti so brezplačne, druge plačljive.

Družinski center Kairos je bil ustanovljen leta 2005. Nudi samoplačniške storitve, finančno ga podpira tudi Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. Uporabniki so na ta center pogosto usmerjeni s strani centrov za socialno delo. Model terapije, po katerem deluje družinski center Kairos, je relacijsko-družinska terapija. Družinski center Kairos nudi sledeče terapevtske programe: terapije, priprava na zakon, svetovalne telefonske pogovore, predavanja.

Sezam je nevladna in neprofitna organizacija z nekoliko daljšo tradicijo,

začetki društva segajo v začetek devetdesetih. V tem času so razvili paleto aktivnosti, usmerjenih predvsem na otroke različnih starosti. Njihova osrednja dejavnost sta nudenje občasnega varstva na domu in pomoči pri učenju oz. inštrukcij. Letno uporablja Sezamovo ponudbo od 500 do 600 družin. Za starše je v sami organizaciji v centru Ljubljane na voljo t.i. Prostor za starše, pravzaprav kotichek z dojlilnim stolom, kjer se lahko matere vsak delavnik od 8. do 16. ure zaustavijo, previjejo otroka in ga podojijo. Deluje tudi »Helpfon« za starše pa svetovalnica, kamor lahko pridejo starši osebno ali se oglasio po telefonu. Občasno so organizirane tudi čajanke in srečanja staršev v sezamovih prostorih. Obstaja še t.i. Klepetalnica za mlade starše, ki so na porodniškem dopustu in jih zanima vrsta vprašanj v zvezi z vzgojo otrok, storitvami, ponudbo za otroke, vzgojnimi stili in opažanji. V okviru Sezama občasno potekajo predavanja za varuške, animatorje, mentorje ter starše.

V tej organizaciji razvijajo tudi programe za mlade, ki so locirani v velikih urbanih soseskah v Ljubljani, tak primer je program, imenovan »Na robu mesta«. Redno organizirajo ustvarjalne projekte za otroke (npr. »Sezam odpri se«), občasno prirejajo Otroški sejem. Skozi Sezamove projekte želijo otrokom približati naravo in okolico, v kateri živijo (npr. projekt »Ljubljana, kje si ti doma?«). Poleg tega organizirajo delavnice na ulici, ki obujajo odnos do javnega prostora in zamisel, da naj bi ta pripadal tudi otrokom.

Tamala je zavod za izobraževanje, svetovanje in socialno pomoč, katerega poslanstvo je podpiranje mladih družin ob prehodu v starševstvo in jih povezuje med seboj. Mamam in otrokom je namenjen dnevni center, kamor lahko pridejo, spijejo skodelico čaja, poklepetajo, prav tako pa pripravljajo organizirane dejavnosti, kot so razne delavnice, predavanja, individualno svetovanje tako v živo kot tudi prek telefona in pa pomoč na domu. Organizirajo tudi vadbo za nosečnice ter vadbo za matere z dojenčki. Izvajajo svetovanje za matere, delavnice in predavanja pa tudi plačljive dejavnosti, kot so seminarji (rokovanje z dojenčkom oz. angl. »baby handling«, masaža dojenčka) ter vadbe. Zavod si prizadeva predvsem krepiti moč mater pri privajanju na materinsko vlogo.

Pri svetovanju na domu se osredotočajo na mlade matere, ki imajo izkušnjo odvisnosti, matere, ki imajo psihične težave oziroma telesno hendikepirane mame. Od 2010 so v neposredni bližini nakupovalnih središč na Rudniku v Ljubljani odprli Družinski center za mlade mame z dojenčki, ki obsega igralnico, klepetalnico, previjalnico, prostor za hranjenje dojenčkov in nudi tedensko podporno skupino za t.i. mlade mamice, delavnice, druženje, predavanja, vadbo za nosečnice, mamice z dojenčki in druge ženske, dnevno podporo materam itd.

Taka Tuka je društvo, ki se je razvilo na podlagi dolgoletnega dela z gluhihimi in naglušnimi otroki ter mladostniki na področju gledališke umetnosti,

ustanovljeno je bilo leta 2003. Otrokom, v prvi vrsti gluhim in naglušnim, a tudi ostalim, nudijo prostor, kjer se lahko srečujejo z vrstniki in razvijajo svojo domišljijo, kreativnost in motoriko na zabaven način. Organizirajo rojstnodnevne zabave za otroke, ustvarjalne delavnice, gledališke delavnice, program cirkuških akrobacij in številne gledališko pedagoške aktivnosti. Med svojimi dejavnostmi imajo navedeno tudi t. i. šolo za starše, kamor povabijo različne predavatelje, vabljeni so tudi gluhi starši, za katere predavanja tolmačijo v znakovni jezik. Po besedah organizatorik ta dejavnost v času izvajanja evalvacije zaradi slabega odziva staršev ni živela. Med načrti tega društva za prihodnost je ustvariti družinski center, radi bi se pa posvetili tudi starostnikom ter medgeneracijskemu povezovanju.

Familylab Slovenija je del iniciative »Familylab International«, mednarodne organizacije, ki družinam nudi podporo, svetovanje in pomoč pri razvoju starševske kompetentnosti. Projekt je na podlagi štiridesetletnih izkušenj iz družinske terapije in svetovanja zasnoval danski družinski terapevt in pisec popularnih vzgojnih priročnikov Jesper Juul. Pristop te organizacije prekinja z ustaljenimi pogledi na vzgojo, ki naj bi se jo dalo strniti v recepte in poučevati. V laboratoriju naj bi starši, nasprotno, iskali, odkrivali in eksperimentirali s svojim pogledom na lastno starševanje in odkrivali želeni razvoj lastne družine. Slovenska podružnica matične organizacije od leta 2008 deluje kot zavod v skladu s smernicami matične ustanove. Familylab Slovenija je ustanovila trojica zainteresiranih žensk, izmed katerih sta bili v času evalvacije aktivni še dve. Knjižna dela J. Juula služijo kot referenčni okvir delovanja Familylaba. Izvajajo seminarje, predavanja in debatne skupine za starše, izobraževanja in seminarje za strokovne delavce (šol in vrtcev) ter seminarje v podjetjih.

Predstavljene organizacije so nevladne, prevladuje organizacijska oblika zavoda ali društva. Večinoma so ustanovljene na pobudo posameznic, ki so se profesionalno ali osebno soočale z izzivi starševanja, podpore družinam, varstva otrok; izjema sta centra, ki delujeta v okviru cerkve. Vsem organizacijam je skupno to, da imajo zelo malo zaposlenih, ponekod celo nikogar in vpleteni delujejo honorarno ali celo prostovoljno. Večina ponudb je osredotočenih na prestolnico in njeno okolico. Ostala mesta in kraji po Sloveniji so mnogo slabše zastopani, četudi ponekod vsaj občasno potekajo določene dejavnosti omenjenih organizacij, denimo aktivnosti Familylab v Kopru.

Dejavnosti imajo do neke mere zelo podobne usmeritve in namene, prevladuje podpora staršem, informiranje in svetovanje pa tudi nudenje raznolikih aktivnosti ter v manjšini prostora za srečevanje. Organizacije imajo seveda tudi svoje specifike, tako v usmerjenosti na ciljno populacijo kot v metodah delovanja. Vse ponudbe so razmeroma odprte, drugo vprašanje pa je, koliko so širši javnosti poznane in zares dostopne (lokacijsko, finančno, časovno). Iz pogovorov, opravljenih s predstavnicami organizacij, lahko

zaključimo, da bi bila obiskanost večine aktivnosti v večini organizacij lahko večja. Zakaj je temu tako?

Večina omenjenih organizacij se financira prek javnih razpisov, kjer prevladujeta dva financerja – naročnika, in sicer Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve ter Mestna občina Ljubljana. Večina organizacij kot vir sredstev omenja še donacije, ki pa so nestabilen vir prihodkov. Verjetno je tudi zaradi negotovosti financiranja teh organizacij del aktivnosti plačljiv. Plačljivost določenih ponudb lahko, posebej, če je cena zmerna, razumemo tudi v vlogi povečevanja motivacije za udeleženske in udeležence, da se aktivnosti redno udeležujejo; po drugi strani pa plačljivost določenih storitev zbuja nelagodje zaradi razslojevanja, do katerega vodi, **in nedostopnosti** določenih storitev socialno-ekonomsko šibkejšemu delu populacije.

Predstavnice nekaterih slovenskih organizacij so izpostavile nezadovoljstvo s financiranjem iz javnih razpisov, saj naj bi nalagalo veliko birokratskega dela in ne nudilo potrebne podpore programom. O podobnem piše tudi avtorica Jaeckel (2009), ki na prvem mestu ugotavlja, da skupnostni projekti ne morejo preživeti brez javne ali zasebne podpore. Prizadevanja, da bi se družinski centri preskrbovali sami iz komercialnih dejavnosti, so mogoča le v bogatih, elitnih soseskah, kjer si lahko ljudje storitve privoščijo. Medtem ko je politični govor poln besed o »participaciji udeležencev iz civilne sfere«, »pristopov od spodaj navzgor«, pa so programi javnega financiranja mnogokrat speljani prek velikih skrbstvenih organizacij, ki ne kažejo zanimanja za podporo gibanjem »od spodaj navzgor« oz. reprezentacij ljudi »z družbenega dna«. Jaeckel (prav tam) ugotavlja, da niti zasebni sektor niti zasebne fundacije niso pripravljene zapolniti te vrzeli. Od materinskih/družinskih centrov v Nemčiji se tako pričakuje, da bodo delovali kot »socialna podjetja«, na podlagi »poslovnih načrtov«, in da bodo dolgoročno ekonomsko učinkoviti. Četudi lahko ti centri zares vključujejo veliko mero aktivnosti, ki prinašajo dobiček, pa ne morejo delovati komercialno in obenem ostajati odprti populaciji s povprečnimi ali celo podpovprečnimi prihodki (prav tam).

Kar nekaj slovenskih organizacij se v delu svojih programov osredotoča posebej na socialno-ekonomsko šibkejše ali posebne ranljive skupine (npr. Mir, Tamala, Taka Tuka). Prav ti programi so praviloma tudi sofinancirani iz javnih sredstev, tako da so lahko za uporabnike in uporabnice res brezplačni.

Večino predstavljenih slovenskih organizacij so iniciirale t.i. »pionirke«, ženske, ki jih je problematika tudi same zadevala ali vsaj zanimala, redkeje so bile organizacije ustanovljene »od zgoraj navzdol« (predvsem v primeru družinskih centrov, ki delujejo pod okriljem Frančiškanskega družinskega inštituta in Kongregacije šolskih sester sv. Frančiška Kristusa Kralja). Vseeno pa bi težko primerjali obstoječe prakse v Sloveniji z nemškimi in tudi

številnimi drugimi mednarodnimi praksami, saj Jaeckel (2009) slednje vidi kot spontano samoorganizacijo za samopomoč med ženskami. Slovenske prakse so videti prej kot dobrodošle parcialne iniciative redkih posameznic, kot pa v pravem pomenu »od spodaj navzgor« iniciirana gibanja žensk, ki bi v lastnih skupnostih povezano, kolektivno iskale odgovor na skupne nezadovoljene potrebe. Tudi prostorsko so sedeži organizacij predvsem v glavnem mestu. Vseeno je pri nekaterih organizacijah (npr. Sezam in Naravni začetki) videti, da si prizadevajo nasloviti tudi temo skupnosti in javnega prostora, bodisi z oživiljanjem ulice (Ulica je naša) bodisi s približevanjem materam v njihovem okolju – npr. debatna srečanja za matere z dojenčki (Začetnica) v lokalnih knjižnicah. Vselej je zanimivo dejstvo, kolikšno vlogo so imele lokalne ženske ali ženske iz različnih depriviligiranih skupin ali iz socialno-ekonomskega dna pri soustvarjanju obstoječih ponudb. Sodelovanje pri nastajanju je namreč predpogoj za občutek lastništva, pripadnosti, zavezanosti organizaciji (Jaeckel, 2007). V nasprotnem primeru je lahko prevladujoč odnos med ponudnicami in uporabnicami predvsem odnos »trošenja« še ene ponudbe s trga.

Sklep

450

Sklenemo lahko z vtisom, da se civilne pobude ali gibanja kot kolektivni odgovori na izzive sodobnega življenja v našem okolju porajajo izjemno počasi in zadržano. Povzemimo na tem mestu Becka (2003) in njegovo razlago individualizacije kot tridimenzionalnega procesa, osvoboditve, odčaranja in dimenzije nadzorovanja oz. reintegracije. »Osvobojeni« posamezniki so osvobojeni le na videz, saj postanejo odvisni od trga dela in so zato odvisni od izobrazbe, potrošnje, socialno-pravnih ureditev in preskrbe, od načrtovanja prometa, potrošniških ponudb, možnosti in trendov v medicinskem, psihološkem in pedagoškem svetovanju ter oskrbi. Individualizacija postane razvita forma podružbljanja, ki je odvisna od trga, prava in izobrazbe. Zaradi individualizirane oblike bivanja morajo ljudje tisto, kar so nekoč predelovali skupaj kot razredno usodo, zdaj pripisovati sebi kot osebno usodo, v primeru neuspehov, izzivov ali nerešljivih vprašanj pa kot individualno nesposobnost, in se s tem pogosto tudi sami spopadati. To je tudi razlog, da se sodobni posamezniki vse bolj zapirajo in ostajajo sami s svojimi težavami, ne zmenijo se za druge, ki se soočajo s podobnimi izzivi in problemi. Izginjajo stare oblike solidarnosti, ob tem pa narašča prav potreba po novih oblikah družbene kohezije in povezovanja med ljudmi, saj država kot taka še zdaleč ne (z)more zadovoljiti vseh socialnih potreb svojih državljanov.

Pa jih sploh želi? Ni morda stanje v družbi prav tako, da krepi vladajočo vzpostavitev (vzpostavitev prevlade profitnosti, tekmovalnosti in imperativa »ekonomske rasti« za vsako ceno) na račun negotovosti posameznikov?

Bauman (2002) opozori, da politiko premišljenega »ustvarjanja negotovosti« vodijo operaterji trgov dela; oskrbuje, krepi njene učinke in podpira pa jo življenjska politika, naj bo zavestno sprejeta ali prevzeta po inerciji, ki si prizadeva za bledenje in pešanje, razpadanje in razkrajanje človeških vezi, skupnosti in partnerstev. »Današnja negotovost je močna individualizirajoča sila« (Bauman, 2002: 187). Ta sila pa nima nikakršnega interesa, da bi ljudi zbliževala, združevala, temveč ravno nasprotno – ločuje jih. Obči interesi so zato vse bolj megleni in izgubljajo svojo pragmatično vrednost. »Sodobni strahovi, bojazni in stiske so take, da trpimo sami« (prav tam).

Tudi prevladujoč odziv posameznikov, pa tudi družin, na raznolike izzive, tudi težave starševanja, družinskega življenja in usklajevanja zaposlitve z drugimi sferami življenja, je pri nas še vedno razumljen predvsem individualno in na ta način tudi obravnavan. Posameznice in posamezniki iščejo odgovore mnogo raje na forumih (o tem priča njihova velika obiskanost), kot pa, na primer v morebitnih sosedskih skupnostih; individualne terapije so razumljene kot boljši odgovor od, na primer samopomočnih skupin ali skupnostnih tvorb, vtkanih v življenjske prostore ljudi.

Družinski centri pa ravno skozi svojo »neterapevtsko« držo nosijo potencial, da se »običajna« družina prebije skozi težave in skrbi, stiske in konflikte. V njih se namreč v vrstniškem ozračju izmenjujejo izkušnje, nasveti in spoznavajo novi načini delovanja, odzivanja (Gerzer- Sass in Helming, 2008). Drža družinskih centrov ni deficitarna, torej ni usmerjena na primanjkljaje (specifičnih skupin) staršev ali družin, kot bi narekoval nakazani diskurz individualne odgovornosti, temveč je usmerjena v samopomoč, krepitev moči ljudi z raznolikimi izkušnjami in sodelovanje. Če taka drža ni deficitarna, pa vsekakor predstavlja odgovor na deficitarna področja današnjega časa, nakazana zgoraj.

Posamezni zametki z družinskimi centri primerljivih iniciativ pri nas sicer obstajajo, a za zdaj ne kažejo potencialov hitrega »razraščanja«, o kakršnem priča recimo nemški primer. Odgovore na to lahko iščemo v načinih ustanavljanja teh organizacij v Sloveniji, v njihovem umeščanju v prostor. Pri nas te organizacije redko temeljijo na lokalnostih ali so vanjo vtkane, kot oddaljeni prostori pa težje zasedejo mesto v vsakodnevnem življenju ljudi v lokalnih skupnostih. Del odgovora na to, zakaj skupnostni družinski centri po Sloveniji še niso zaživeli, pa gre verjetno pripisati splošnejšemu dejavniku, usmerjenosti v zasebnost, dajanju prednosti najtesnejšim (družinskim) socialnim vezem pred nekoliko bolj ohlapnimi, manj zavezujočimi vezmi, a hkrati vezmi z več premoščajočega potenciala, ki je pogoj za ustvarjanje kohezivnih skupnosti. Aktivnosti, na katerih naj bi temeljili družinski centri, bi lahko poglavitno prispevale k razbremenitvi posameznikov in družin prav skozi razširjanje socialnih mrež in dotok novih izkušenj v sodobne družine, ki jim sicer grozi osamitev, zapiranje in izolacija.

LITERATURA

- Abrahamsson, Agneta, Bing, Vibeke in Mikael Löfström (2009): Summary of the report: An Evaluation of Family Centres in Region Västra Götland, Sweden. Dostopno preko: <http://www.vgregion.se/folkhalsa>, 29. 12. 2010.
- Anxo, Dominique, Fagan, Colette, Smith, Mark, Letablier, Marie-Thér se in Corinne Perraudin (2007): Parental leave in European companies. Establishment Survey on Working Time 2004-2005. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Dostopno preko: <http://www.emplaw.co.uk/>, 5. 1. 2011.
- Bauman, Zygmunt (2002): Tekoča moderna. Ljubljana: Založba *cf.
- Beck, Ulrich (2003): Kaj je globalizacija? Zmote globalizma – odgovori na globalizacijo. Ljubljana: Založba Krtina.
- Belenky, Mary Field, Bond, Lynne A. in Jacqueline S Weinstock (1997): A Tradition that Has No Name: Nurturing the Development of People, Families, and Communities. New York: Basic Books.
- Center za socialno delo Ljubljana – Šiška (2011): Materinski dom Ljubljana. Dostopno preko: <http://www.csd-lj-siska.si/matdom/matdom.asp>, 1. 3. 2011.
- Cipot Mal, Tina (2004): Sodobne podporne mreže družin v Sloveniji. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Diller, Angelika, Heitkötter, Martina in Thomas Rauschenbach (ur.) (2008): Familie in Zentrum: Kinderfördernde und elternunterstützende Einrichtungen – aktuelle Entwicklungslinien und Herausforderungen. Muchen: Verlag Deutsches Jugendinstitut.
- Jaeckel, Monika (2007): Mother Centers in Roma Communities – Mother Centered Development in Europe Spolu/Cordaid/mine Pilot Project: End Report – July 2007. Mothers Centers International Network for Empowerment.
- Jaeckel, Monika (2009): The crisis of a self help movement – a political paradox. Mothers Centers International Network for Empowerment.
- Jaeckel, Monika, Laux Andrea in Gabriele Bryant (ur.) (2002): »Mothers in the Center – Mother Centers«. Mother Center International Network of Empowerment.
- Lindskov, Cecilia (2010): Family Centre Practice and Modernity: A Qualitative survey from Sweden. PhD Thesis. Kristianstad: University College of Kristianstad.
- Marič, Nina (2004): Materinski domovi v Sloveniji. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- MINE (2011): Mother Centers International Network for Empowerment (MINE). Dostopno preko: <http://www.mine.cc/>, 18. 1. 2011.
- MINE (1995): The Mother Centres in Germany: Empowerment Strategies for Community Women in Germany. Paper Presented by the German Mother Centes to the UN World Conference on Women in Beijing, 1995. Dostopno preko: www.mine.cc, 5. 1. 2011.
- Moss, Peter in Karin Wall (ur.) (2007): International Review of Leave Policies and Related Research 2007. Employment Relations Research Series No. 80. London: Department for Business, Enterprise and Regulatory Reform.
- OECD Family Database (2010): Maternal employment rates. Dostopno preko: http://www.oecd.org/document/4/0,3343,en_2649_34819_37836996_1_1_1_1,00.html, 5. 1.

Plantenga, Janneke in Chantal Remery (ur.) (2005): Reconciliation of work and private life: A comparative view of thirty European countries. European Commission.

The Family Centre. Annual Report 2007 - 2008. Dostopno preko: <http://www.the-familycentre.org.au/>, 29. 12. 2010.

Ule, Mirjana, in Metka Kuhar (2003): Mladi, družina, starševstvo: Spremembe življenjskih potekov v pozni moderni. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

UN-HABITAT (2002): Mother Centre International Network Best Practices Database, Dostopno preko: <http://www.unhabitat.org/bestpractices/>, 5. 1. 2011.